

Özüňi tanamak

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Özüňi tanamak ÖZÜÑI TANAMAK

Ruhubelentlik pelsepesi şahsyýeti ruhubelentlik derejesine eltýän ýoly kesgitlemekden, salgy bermekden, şeýle ruhy tarykatyň barlygyny, çynlygyny akyl hem ýürek delilleri arkaly ykrar etmekden ybaratdyr. Ruhubelentlik ýolunyň ilkinji menzili bolan toba şahsyýetiň öz-özünü tanamagyny gazanmakdyr. Adama öz-özünü daşyndan tanatmak hyllalla işdir. Islendik başga bir ösüşde bolşy ýaly, şahsyýetiň ruhuň belentligine barýan ýolunda-da ösüşiň tebigylygy zerurdyr. Tutuş adamzadyň hem, aýratyn bir adamyň hem ösüşinde, kämilleşmeginde ösüşiň içki hereketlendirijileri bilen muňa daşyndan berilýän täsirleriň paýy we ähmiýeti deň däldir. Ösüşiň içki hereketlendirijisini hususy tejribe hökmünde kesgitläp bolar. Adamy kämilleşdirmäge gönükdirilen, adamy ruhuň belentligine galdyrmagyň tagallasy bolan Söz – ündew şol hususy, içki tejribe bilen sazlaşykly giden halatynda, diňe şol ýagdaýda Söz – ündew güýje hem täsire eýe bolup biler.

Söz – tohum ýalydyr. Tohum yzgarly, önelgeli topraga düşmese gögerip bilmez.

Din – adamzadyň ýasaýyış tejribesine Allanyň gatan sözüdir. Adamzadyň ýasaýyış topragyna Allanyň atan tohumyndan kemala gelen dinde adamzadyň aň-dünýägaraýyış hem-de ahlak tejribesiniň jemlenmesini görýärис. Adamzat ýasaýar, Alla bu ýasaýyış tejribelerini jemläp berýär. Men şu ýerde biziň häzirki gulluk edýän dini-ahlak düşünjelerimiziň iki sanysynyň ýüze çykmasyny nygtamakçy bolýaryn.

Birinjisi. Biz: «Hiç kimem o dünýä ýany bilen zat alyp gidenok» diýýärис. Bu hakykat diňe bir durmuş-ahlak tejribesiniň däl, eýsem durmuş-aň tejribesiniň-de önemidir. Bu hakykat diňe bir biziň ýasaýan wagtymyzyň – ýekehudaýlylyk eýýamynyň çägindäki tejribäniň ahlak netijesi däldir.

Ýekehudaýlylykdan ozal adam öz ýany bilen o dünýä zat alyp

gidip bilýär hasaplanypdyr, şonuň üçinem ýogalanyň mazaryna onuň zatlaryny, aýalyny, hyzmatkärlerini-de salyp goýmak däbi bolupdyr. Emma durmuş-ýasaýyş tejribesi bu ynanjyň nädogrudygyny subut edipdir. Onsoň, adamzadyň bu meseledäki aňy – dünýägarayýş özgerip, dünýägarayýşyň üstünde täze ahlak – artykmaç baýlykdan daşda durmak baradaky ahlak düşünjesi kemala gelipdir. Şeýdip, o dünýä barha we barha täze ölçeglere we sypatlara eýe bolup, ol baradaky düşünjeler barha kämilleşipdir hem inceleşipdir.

Ikinjisi. Bizde serhetsiz hem ümmülmez älemleri diňe Hudaý ýaradyp biler diýen düşünje bar. Munuň başga bir jäheti – hiç bir adam Hudaý bolup bilmez diýen pikirdir. Munuň özi Ÿekehudaýlylygyň – towhidiň gazanan iň esasy pikir gymmatlygynyň biri bolup, ol adamzadyň şondan öñki eýýamynyň düşünjelerini inkär etmek gatnaşygyn dan kemala gelipdir. Ondan ozal, doğrudanam, Hudaýlyga dalaş eden kişiler, aýdaly, fyrgaunlar bolupdyr. Emma adamzadyň öz ýasaýyş tejribesinde olaryň Hudaý däldigine, bolubam bilmejekdigine göz ýetirmegi uly ösus bolupdyr. O dünýäniň hem, Hudaýyň hem barha we barha uzaklaşmagy adamzadyň düşünjesiniň has kämilleşmegine, has inceleşmegine, has ruhlaşmagyna getiripdir. Towhidde Hudaýyň şu dünýä mahsus däl sypatlardaky we ölçeglerdäki özge bir närsedigine gelinmegi ahlak meselesinde täze gymmatlyklaryň döremegine sebäp boldy. Allatagala elýetmez, sesýetmez, pikirýetmez bir närsedir, her bir adam onuň bilen deňeşdirende hiç zatdyr. Her bir adamyň ömrüniň manysy Beýik Biribaryň ünsüne, nazaryna hem mümkün bolsa ýakynlygyna mynasyp bolmaga çalyşmakdan ybaratdyr. Allanyň öňünde hemmeler deňdir. Ine, şu pikir esasynda hem adam bolmak, kämil bolmak, ahlakly bolmak baradaky ýörelgeler we gymmatlyklar kemala gelipdir.

Şol gymmatlyklar we ýörelgeler ruhanylar tarapyndan adamlar arasynda wagyz edilipdir. Munuň beýik ähmiýeti, ösus manysyndaky beýik ähmiýeti boldy. Emma adamzadyň degişli hakykatlara diňe öz hususy ýasaýyş tejribesiniň ýeterlik toplanan halatynda akyl ýetirip bilşı ýaly, adam hem hakykata diňe öz içki tejribesiniň üstaşyry baryp bilyär. Onsoň adamy wagyz-nesihat bilen Hudaýa eltip bolanok, onuň özi öz «menini»

özgertmek, kemala getirmek ýoly bilen Alla ýakynlaşmaly diýen pikir döredi. Bu pikir – sopoçylyk pelsepesi we sopoçylyk ahlagy görnüşinde kemala geldi.

Adamy daşyndan täsir edip kemala getirmek az netije berýär, adamy içinden gurup başlamaly, adamyň özi özünü gurnamagy gerek diýen pikir sopoçylygyň gazanan esasy pikiridir. Eger ruhany Allanyň barlygyna diňe sözi bilen güwä geçýän bolsa, sopy oňa öz ömri, ýasaýsy, eger gerek bolsa Hallaç, Nesimi ýaly ölümü bilen güwä geçmeli баşarýar. Hut şonuň üçinem olar ýonekeý halkyň arasynda öwlüýä – Allanyň dostlary hökmünde adatdan daşary abraýa eýe bolupdyrlar.

Toba baradaky pelsepe sopoçylykda çuňdan işlenildi. Toba – Alladan gorkup däl-de, öz ýagdaýyňa – bikemallygyňa düşünip, akyl ýetirip, meýletin suratda, öz aýagyň bilen Allaň huzuryna ýakynlaşmakdyr.

Toba – öz men-menligiň meýletin ýok etmekdir. Şeýle ädim, şeýle ahlaky ýörelge men-menligiň biweçdigine iki tarapdan göz yetirmeklige esaslanýar.

Birinji – Hudaý bilen baglanyşykly jähetden. Baklyk, hakyky Menlik diňe Hudaýdadyr we diňe Hudaýyňkydyr. Adam diňe şu hakykata akyl ýetirende, diňe şonda öz «menini» saklap, kämille ñetip biler. Eger ol muňa garşıy gitse, ýok bolup gider.

Ikinji – halk bilen baglanyşykly jähetden. Men-menlik özüňi hiç bir esassız ýa-da galp, ýalan esasda özge adamlardan artyk saýmakdyr. Men-menlik nebsiň sypatydyr. Biziň islendigimize bikemallyk mahsusdyr. Şeýle, şu durşuna alanyňda, adam şahsyýeti ruhy-ahlak jähetde entek kämil däl, taýýar däl hadysadır.

Adamyň biologiki şahsy kämildir, emma «içi», ahlagy kämilleşdirmäge, tamam şekile getirilmäge, sünnälenmäge we taraşlanmaga mätäçdir. Munuň özi akyldarlaryň göz ýetiren hakykatydyr, munuň özi hut her birimiziň durmuşy, adamy tanamak tejribämiziň şübhesisiz sapagydyr. Eger adam bikemal bolsa, onda kämille ñetmegiň içki ruhy serişdesi bolan toba adam üçin amaly zerurlykdyr. Hut şonuň üçinem toba ruhubelentlik – kämillik ýolundaky ilkinji menzil bolup

durýar.

Toba menziliniň düýp manysy ruhy özgerişiň uly ýolunyň başlangyjynda şahsyýetiň özünde bar bolan ahlak kemçiliklerden saplanmagydyr. Dünýewileşen ruhumyzyň tebigatyna laýyklykda men tobanyň halk bilen baglanyşykly jähetine üns bermek isleýärin.

Köne akyldarlarymız toba meselesine Bakylık – Panylyk, Dünýä – Hudaý jähetinden garapdyrlar. Köne kitaplarda toba menzili adamyň kyrk ýasa ýetmegi bilen baglanyşdyrylýar. Sebäbi kyrka çenli adam dünýä aladalary – öý, maşgala gurmak, at münüp, ýarag götermek, il içinde at gazanmak we beýlekiler bilen meşgul bolýar, kyrkdan soň adam durnuklylaşýar, onuň şeýle dünýä imrinmelerinden soň, Allanyň ýoluna düşmegi gerek hasaplanypdyr. Şonuň üçinem toba – dolanmak, Alla dolanmak diýen manyny beripdirler.

Öz men-menligiň ýok etmezden, Allanyň «menine» ýakynlaşmak mümkün däldir.

Kyrka çenli gazananyň dünýädedir, dünýä bilendir, dünýä-de saňa hemişelik hemra bolmaz. Alnyňda başga-başa derwaýslyklar we zerurlyklar bardyr diýip köneler wagyz edipdirler.

Tobanyň manysy men-menlikden yüz dönderip, öz «meniňe» dolanmakdyr. Bu ikisiniň arasynda nähili tapawut bar? Şahsyét birlikdir, oňa birden artyk bolmak, iki gezek «men» bolmak uslyp däldir. Men-menlik adamyň aslynda özüne mahsus däl artykmaçlyklary ýoňkemegidir. Ähli ýalňyşlyklar, ýazyklar, günäler, jenaýatlar diňe men-menlige esaslanýar. «Men-men» kişiniň öz eden nädogry hem erbet hereketlerini, adatça, dürli «sebäpler», «çykgynszlyklar» we beýlekiler bilen düşündirjek, esaslandyrjak bolýandygyna garamazdan, olaryň aňyrsynda diňe men-menlik ýatýar. Iliň, jemgyýetiň, özge bir adamyň zyýanyna öz «meniňi» gögertmek, öz bähbidiňden, islegiňden, nepiňden başga zady bilmezlik men-menligiň esasy sypatydyr. Beýle ruhy derdiň ýeke-täk dermany tobadyr. Toba edilen nälaýyk we nämynasyp hereketiň nädogrulygyny boýun almakdyr.

Toba – edilen günäleriň hiç mahal ýatdan çykarman gezmekdir. Diňe şonda olaryň gaýtalanmajakdygyna kepil bolup biler.

Diňe toba gelen adam öz kalbynda ruhubelentliğiň döremegine pækize esas taýýarlap biler.

Toba – adam men-menliginiň öz çykaran hokgalaryndan el çekip, ilin kabul edýän ahlak hem adamkärçilik ýorelgelerine dolanmakdyr. Diňe şonda jemgyyetde sazlaşyklı we adalatly gatnaşyklar ýola goýlup bilner.

Men-menligiň esasy syatlary şulardyr:

Gedemlik – özüne baýrynmak, özüni ilden artyk saýmak. Özüne baýrynmagyň durmuşda duşýan birnäçe görnüşleri bar:

Güýjüne baýrynmak.

Baýlygyňa baýrynmak.

Aslyňa baýrynmak.

Zehiniňe baýrynmak.

Gözelligiňe baýrynmak.

Wezipäne baýrynmak.

Gedem kişi şu hili «artykmaçlyklaryna» esaslanyp, özünü etmesiz işleri etmäge, aýtmasyz sözleri aýtmaga hukukly hasaplaýar. Şeýdip, ol kem-kemden günä ýoluna düşüp ugraýar. Düşdüğice, ilin muny oňlamaýandygyny görýär, emma kesirlik edýär. Öz nogsanyny boýun alasy gelmeýär. Özüne her hili delilleri, esaslary, arkalary gözläp ugraýar. Eger ol wagtynda we çäginde toba gelmese, soňy ryswalyk we ilin gözünden düşmek bilen gutarýar.

Gedemligiň toba arkaly gazanylýan dermany kiçigöwünlilikdir. Zatlaryň we hadysalaryň hakyky gatnaşygyna hem-de bolşuna göz ýetirmek tobanyň enesidir, toba etmek arkaly men-menlikden yüz döndermekden kemala gelýän kiçigöwünlilik tobanyň perzendifdir. Göwnüni kiçi tut, göwnüni pes tut! Şonda ruhubelentlige ilkinji ýol açylar. Kiçigöwünlilik başyňy asmana göterer, şonda sen şol belentlikden özüni ilden artyk saýmagyň biderek hem ahlak tarapdan ownujak zatdygyny görersiň. Her bir göz ýetirmeklik göwnüni giňeder, ruhuň belende göterer. Öz baýrynyan güýjüne, baýlygyňa, zehiniňe, gözelligiňe, wezipäne özüň ýetdiňmi?! Bulara ýetmegiňde öz zähmetiň hem yhlasyň paýy ulumy ýa-da Allanyň hem ykbalyň täsiri ulumy? Şu zatlar barasynda mazaly oýlan! Şonda sen men-menlikden kiçelip, bir «mene» gelmegiň bütinley tebigy hajatdygyna düşünersiň.

Gedemligiňden ýüz dönderip, toba etmek nämäni aňladýar? Munuň özi güýjüň, wezipäň, baýlygyň, gözelligiň we beýlekileriň elden gidende-de, «meniňi» ýitirmezligi, ruhubelent galmagy aňladýar. Daşyndan gelip, kimdir biri, durmuşyň ýa ykbalyň özi, haýsydyr bir töötänlilik ýa kanunalaýyklyk, nämedir bir zat olary seniň eliňden almanka, ondan has ozal sen bulardan sowaşmagy, bulara biparh garamagy göwnüňe endik etdir! Belent dagyň başynda otyrkaň, has aşaklara düşmeli boljagyň, şonda-da edil häzirkiň ýaly ruhubelentligini, mertebäni, adamçylygyň saklap biljekdigiňi göz öňüne getirmäni, muňa taýýar bolmagy başar!

Durmuş reňbe-reň, adamlar öz hususyýeti boýunça gyrađeň, birmeňzeş däldir. Şonuň üçinem her bir adamyň özgelerden, garaz, artykmaçlyklary bardyr. Emma bu artykmaçlyk seniň öz gözüňe görünýän artykmaçlyk däl-de, özgeleriň – iliň ykrar eden artykmaçlygydyr. Seniň tereziň özüň dälsiň, seniň tereziň adamlardyr. Agram daşy öz-özünü çekip bilmez, ony diňe terezi çeker. Bahaňy, agramyň iller biler, il bilmese, Wagt biler! Şeýle-de, olary diňe toba menzilini aşan, kämil, öz-özüne biparh göwnüň biler!

Toba diňe ile görünýän aýplaryň däl, eýsem özgeden gizlin, bir özüňe mälim aýyplaryň-da boýun almakdyr. Bu barada bir rowaýaty gürrüň bereýin.

Süleyman patyşanyň bir owadan yüzügi bolupdyr. Süleyman patyşa ol yüzügi barmagyndan aýyrmandyr. Yüzügiň yüzünde «Bary geçer» diýen ýazgy bar eken. Bu ýazgy diňe bir Süleyman patyşa däl, onuň ata-babalaryna-da her hili pursatlarda – gamly-gussaly, işleriniň şowsuz pursatlary-da, şady-horram pursatlary-da sapak-ündew bolup hyzmat edipdir. Dogrudan hem başyňy alyp durýan hiç zat ýok, ýagşy günlerem, ýaman günlerem geçýär. Süleyman patyşa «Bary geçer» diýen ýazga seredip rahatlanar eken. Ýöne bir gezek Süleyman patyşa bir betbagtçylyga uçrapdyr, oňa elindäki yüzügiň ýazgysy-da teselli berip bilmändir, gaýtam ol ýazga seredende hasam gahary gelipdir. Şonuň üçin hem Süleyman patyşa elindäki yüzügi zyňp goýberipdir. Soň ol zyňan yüzügine gözü kaklyşanda, onuň içki tarapynda öň görmedik bir ýazgysyny bardygyny saýgarypdyr.

Patyşa ýüzügi ýerden galdyryp içki ýazgyny okap görse, onda: «Bu-da geçer!» diýlip ýazylgy eken. Göýä bu ýazgy Süleýman patyşanyň şu günü deýin aşa gaharlanjagyny bilip ýazylan ýalydy. Süleýman patyşa «Bu-da geçer!» diýen ýazgyny okap gülüpdir. Şondan soň ýüzüğini elinden aýyrmandyr.

Toba bilen baglanyşykly ýene-de bir tysaly gürrüň bereýin.

Yslam beýiklerinden Abdykadır Gilany çagalygynda okuwa gitmek üçin enesinden rugsat sorady. Enesi rugsat berdi, diňe nirä baryp okajagyny sorady. Yaş Abdykadır enesine şol wagtlarda yslam dünýäsiniň ylym hezreti bolan Bagdada baryp, şol ýerde okamakçy bolýandygyny aýtdy. Enesi razy boldy. Enesi kiçijik Abdykadryr juda söýyärdi, ondan aýrylmak juda kyn hem bolsa, Alla ýolunda ylym öwrenmegi öýde oýnap ýörmesinden ýagşyrak diýip düşündi we ýitiräýmesin diýip, kyrk teňne altyny donunyň içine salyp, tikip berdi. Ogluna: «Oglum, hiç haçan ýalan gepleme. Musulmanlyk doğrulyk dinidir, doğrulykdan aýrylma» diýip, nesihat kyldy.

Şundan soň, eneli-ogul hoşlaşdylar (bir-birinden razylyk dilediler). Yaş Abdykadır bir kerwene goşulyp ýola düşdi. Yolda kerweniň garşysyndan altmyş atly çykdy. Bular ýol saklap, kerwen talaýan garakçylar toparydy. Köp adam yoldurdiler. Garakçylardan biri oglandan nämesiniň barlygyny sorady. Oglan ýalan geplemezlik barada enesine beren sözünü hatyralap: «Kyrk altynym bar» diýdi. «Garybana geýnen bu oglanda kyrk altyn näme işlesin, ol meni aldaýandır» diýip, ol hem aňry gitdi. Soň üçünji biri gelip: «Näçe puluň bar, oglan?» diýip sorady. Oňa hem: «Kyrk altynym bar» diýip jogap berdi. Garakçy oglanyň elinden tutup, başlyklarynyň ýanyna alyp bardy we «Bu oglan kyrk altynym bar diýýär» diýdi. Garakçylaryň başlygy «Altynyň hany?» diýip sorady. Ol: «Donumyň içinde» diýip jogap berdi. Baş garakçynyň buýrugy bilen dony ýyrtyp gördüler, çyndanam onuň içinden kyrk altyn çykdy. Garakçylaryň başlygy aňk-taňk bolup: «Näme üçin dogryň aýtdyň, ýalan geplän bolsaň, altynlaryň özüne galardy?!» diýdi.

Yaş Abdykadır gülümsiräp: «Asla ýalan geplemejegime eneme söz berdim» diýip jogap berdi.

Gözleri gana we günä gark bolan garakçy serkerdesi synçy nazary bilen Abdykadyryň ýüzüne dikanlandy. Birden garakçynyň gözü açyldy, haýran galmakdan ýaňa gözlerinden iki damja ýaş syzyp çykyp, ýaňagyndan syrykdy. Ol mähribanlyk bilen:

– Serediň, bu oglanjyk enesine beren sözünde durýar we oňa wepa edýär. Men bolsa, şunça ýyllardan bări Allama hyýanat edip gelýärin. Bu oglan meniň halasgärim boldy, men barça günä işlerime toba edýärin – diýdi.

Kalby doňan gara daş ýaly galtamanbaşynyň töweregindäki garakçylaryň bary birden:

– Şu güne çenli adam öldürip garakçylyk etmekde barymyza ýolbaşçy bolduň, indi günälerimize toba etmekde, ýagşy, haýyrly işlerde hem bize baş bol – diýip seslendiler.

Başlyklarynyň buýrugy bilen kerwenden kim näme alan bolsa gaýtaryp eýelerine berdiler. Kerwen sag-aman ýoluny dowam etdi. Garakçylaryň dag gaýalary dek gaty, daş kalplary ýumşap, toba kyldylar. Eden ýaman işlerine puşman etdiler...

Bikemallygyň, kemçiliğiň boýun alyp, toba etmezden, kämille tarap göterilmek mümkün däldir. Şonuň üçinem men-menlik derdinden döreýän tekepbirliğiňi, ile göwnüyetmezçiliğiňi, ili äsgermezligiňi, iliň pikirine we bahasyna çydamsyzlygyň, ulumsylygyň we boýnyýogynlygyň zyňyp taşla! Tobaçyllyk ömürlik hemraň bolsun! Ol seni belende galдыrar, her hili belalardan hem ýowuzlyklardan sowa geçirer. Özüňe göwnüň ýetmezden ozal özüňe gözün ýetsin!

Kiçi ýalňışlyga, sähel ýazyga wagtynda puşman et, bu seni uly ýalňışdan we uly ýazykdan aman saklar!

Men-menligiň ýene bir giň ýaýran hem pis sypaty – gybatkeşlikdir.

Gyatkeşlik täsin hem çylşyrymly psihologik hadysa. Bikemal adam gybata maýyldyr. Munuň düýp içki manysy şundan ybaratdyr: ruhy pes, ahlagy pes adam iliň gybatyny etmegi gowy görer, şeýtmek bilen ol özüne-de mahsus bolan kemçilikleri ilde görüp, özündäkini görmezlige salyp, gybat eder. Şeýdip ol öz öňünde özünü ýuwmarlar, öz-özüniň gürrüňini etmekden, öz öňünde hasabat okamakdan, öz ýüzüne gelmekden sypar.

Men kimdir biriniň haýsydyr bir kemçiliğiniň gybatyny edýän

adamyň hut özünde-de şeýle aýbyň barlygyny köp gezek gözüm bilen gördüm. Şeýle adamyň gybat etmäge hiç hili esasynyň ýokdugyna garamazdan, şeýdýändigini görmek gaty täsin açyşdy. Adam nähili aýbyň gybatyny edýän bolsa, şol aýbyň onuň özünde-de bardygyny aýnada gören ýaly bilip goýgun!

Gyat - bikemalyň öz-özünü aldamagy, öz-özünden gaçyp gün görmegidir, öz kemçiliklerini özgede görüp zybana getirmesidir.

Diňe öz kemine we aýbyna toba eden kişi kemli we aýyplı kişilerden ýokary göterilýändir! Munuň özi güýclä öwrülip, ejizleriň arasyndan saýlanmakdyr! Güýcli üçin ejiziň gybatyny etmegiň manysy ýokdur. Ol muny özüne kiçilik hem pislik biler. Ejiz öz ejizligini, aýyplı öz aýbyny gizlemek üçin özgäniň gybatyny eder. Hut şonuň üçin oňa gybat etmek hoş ýakýandyr, çünkü şeýdip ol öz-özünü goraýan, öz-özünü aklaýan ýaly bolýandyr. Emma diňe men-menligini ýok edip, toba menziline gelen adamyň dili gybatdan çekilýändir.

Ruhubelent kişi pesiň aýbyna heşelle kakmaz, gybatyny etmez. Kemally özi bilen göreşer, öz aýbyny ýeňip, ruhubelentlik yoluna düşer.

Bikemal özgeler bilen sanaşar, agyz deňleşdirer, şeýdip hem peslik batgasyna hasam beter bulaşar!

Çyn toba her bir kişä zerurdyr. Ol adamlykdan Adam bolmaga, peslikden ruhubelent bolmaga ädilen ilkinji ädimdir.

Osman Öde. Edebi makalalar